

ARAP BELAGATINDA EL-LEFF VE'N-NEŞR SANATI VE KUR'AN'DAKİ BAZI AYETLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yusuf DOĞAN*

ÖZET

el-Leff ve'n-neşr, Arap belagatı bedî ilminin maneviyye bölümü sanatlarından birisidir. Bu sanatın gelişmesinde el-Mubberred, Ebû Hilâl el-Askerî, ez-Zemahşerî ve es-Sekkâkî gibi alimlerin önemli katkıları olduğu kabul edilir. Türk edebiyatı ve Arap belagatının nazım ve nesrinde geçmekle birlikte nazım olarak kullanımı daha yaygındır. Kendi içerisinde temel olarak *et-tafsîli* ve *el-icmâlî* olarak kısımlara ayrılır. *el-Leff ve'n-neşr*'in Arap belagatında birçok örnekleri olduğu gibi Kur'an'da da bütün çeşitleri geçer. Bundan dolayı bu çalışmada, *el-leff ve'n-neşr* sanatı, müstakil olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Daha sonra da bazı Kur'an ayetlerinde geçen bu sanat ve bir kısım meallerde yapılan çevirileri gözden geçirilmiş; isabetli çeviriler belirtilmiş ve gerektiğinde de yeni çeviri teklifi de sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: el-Leff ve'n-neşr, Arapça, belagat, Kur'an, çeviri

ABSTRACT

AL-LAFF WA'L-NASHR ART İN ARABİC RETHORİC AND STUDYİNG ON SOME OF QURANİC VERSES

Al-laff wa'l-nashr (involution and evolution) is one of arts of rethoric in section "manaviyya". Al-Mubarrad, Abû Hilâl al-Askarî and al-Sakkâkî are accepted to contribute this art in its development. This art is used in poetry and prose of Turkish and Arabic literature, especially more spreadily in poetry. *Al-laff wa'l-nashr* is divided into two sections: *al-tafsîli*, *al-icmâlî*. *Al-laff wa'l-nashr*. As the examples of *al-laff wa'l-nashr* are found in Arabic literature, its kinds are also found in verses of Qur'an. Thats why, in this research, *al-laff wa'l-nashr* has been examined indipedently and studied. And than, this art which is found in some verses of Quran and their translations of Quran to Turkish, true translations are studied and new translation has been offered.

Key words: al-Laff wa'l-nashr (involution and evolution), Arabic, rethoric, Quran, translation

GİRİŞ

Beliğ ifade kullanma, insanın yaratılıştan getirdiği bir özellik olarak kabul edilmiş ve kendisini teşbih, mecaz, istiâre, cinas gibi sanatlar olarak göstermiştir. Bu sanatlar da belagat (meânî, beyân, bedî) ilmini meydana getirmiştir. Arap belagatında, özel-

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Öğrt. Görevlisi. e-mail: ydogan@cumhuriyet.edu.tr

likle Kur'an, hadisler ve cahiliye şiirinde de bolca belagat örnekleri yer almıştır.¹

İnsanın belagat ilmini çeşitli amaçlar için kullandığı; bu amaçlar arasında manayı güzel ve uygun ifadelerle zihinlere ulaştırmak olduğu belirtilmiştir.² Müslümanlar da en güzel belîğ ifadelerine sahip Kur'an'ı Kerim'in mesajını anlamaya çalışmışlardır. Sahabe O'nu hem dili hem de bağlamı ile anlamıştır. Ancak daha sonra gelenler, özellikle de Arap olmayanlar, Kur'an'ı anlamak için Arapçayı ve ayetlerin bağlamlarını bilmek durumunda kalmışlardır.³

Arapça bilmeyenlerin Kur'an'ı anlamada karşılaşılabilecekleri en önemli problemlerin başında da icâz, mecaz gibi sanatların içerisinde yer aldığı ayetlerin anlaşılması gelir. Arapça bilmeyenlere Kur'an'ın icâz ve üslubunu tercümelere yansıtılabilmek için mütercim belagat ve sanatlarına yeterince vakıf olması gerekir.⁴ Bunlardan birisi de üzerinde çalıştığımız *el-leff ve'n-neşr* sanatıdır. Bu üslup, belagat ilminin üçüncü kısmı olan bedî ilminin bir sanatıdır. Kur'an'da *el-leff ve'n-neşr*'in yer aldığı bazı ayetlerin çevirisini incelediğimizde, zaman zaman bu sanat veya inceliklerinin yansıtıldığını, bazen de yeterince yer yansıtılmadığını fark ettik. Genelde çevirilerdeki problemlerin iki sebepten kaynaklandığı ifade edilir: Birincisi, lafza aşırı bağlanma; diğeri, Kur'an'ı yazılı ve sözlü bir metin olarak algılama.⁵

Konumuzu ele alırken öncelikli olarak *el-leff ve'n-neşr* sanatının kısaca tarihi seyrini göz önüne seren terimleşme sürecini, belagattaki yerini, amacını; daha sonra da sözlük ve terim anlamlarını ve çeşitlerini inceledik. Konuyu işlerken de Türk edebiyatı ve Arap belagatındaki örnekleri uygulamalı olarak vermeye gayret ettik. Bunlardan sonra da *el-leff ve'n-neşr* sanatının yer aldığı bazı ayetleri inceledik. Zira hepsini incelemek makalenin boyutlarını aşacak niteliktedir. Söz konusu ayetlerin Türkçeye çevirilerini verdik. Bu çeviriler arasındaki farkları ortaya koyma-

¹ Kılıç, Hulusi, "Belagat", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 380-381.

² Kılıç, agmd, *DİA*, V, 381.

³ Durmuş, Zülfiyar, *Kur'an'ın Türkçe Tercümelere – "Aziz Kur'an" ve "İnsanlığa Son Çağrı" Örneği*, Rağbet Yay., İstanbul 2007, s. 12-13.

⁴ Coşkun, Ahmet, "Kur'an'ı Kerim'in Anlaşılmasında Belagat İlminin Önemi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III*, İSAV, İstanbul 2002, s. 269-283; Durmuş, *age*, s. 12-13, 177-178.

⁵ Durmuş, *age*, s. 156-174.

ya çalıştık. Neticede, çevirilerden tercih ettiğimizi belirttik ve gerektiğinde yeni bir çeviri önerisini de verdik.

I. el-LEFF VE'N-NEŞR SANATI

A. Terimleşme Süreci

el-Leff ve'n-neşr sanatı, geçmişten günümüze tedicî bir gelişim süreci yaşamıştır. Bu sanatın içerisinde yer aldığı bedî ilmi de benzer bir süreçten geçmiştir.⁶

Bu sanattan ilk defa bahseden kişinin el-Mubberred (ö. 275/888) olduğu bilinmektedir. O bu sanattan bahsederken “تَلْفٌ” (Araplar *leff* yaparlar) ifadesiyle bu konuda ilk açıklamayı yapmıştır.⁷ İbn Cinnî (ö. 392/1002) ise “المجل الذي يفصله العلم بة” (*İlmin tafsilatlı olarak açıkladığı mücmel*) şeklinde kısa tarifli bir isim vermiştir.⁸ Ebû Hilâl el-Askerî'nin (ö. 395/1005) ise “*et-tefsîr*” adını verdiği görülmüştür.⁹ el-Askerî'yi bu konuda Ebû Hayyân (ö. 745/1344) takip etmiştir.¹⁰ Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nuveyrî (ö. 733/1332) de verdiği örneklerin bazısına “*el-leff ve'n-neşr*”, diğer bir kısmına da “*et-tefsîr*” adını vermiştir.¹¹ İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073) bu sanatı, “حَمَلُ الْفِظْرِ عَلَى الْفِظْرِ فِي التَّرْتِيبِ” (*Tertip üzere bir kelimeyi diğer kelimeye hamletmek*) şeklinde hem isimlendirme hem de tarif yapmıştır.¹² ez-Zemahşerî (ö. 538) ise “*el-leff*”¹³ ve “*tarikatü'l-*

⁶ Bedî ilminin tarihi hakkında daha geniş bilgi için bk. Nasrullah Hacı Müftüoğlu “Bedî”, *DİA*, İstanbul, 1992, V, 320-321; Hikmet Akdemir, “Belağat İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri”, *HÜİFD*, Şanlıurfa 1996, sy. 2, s. 154-158.

⁷ el-Mubberred, *el-Kâmil*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1413/1993, I, 166. Ayrıca bk. Matlûb, Ahmed, *Mu'cemu mustalahâti'l-belâğiyye*, Mektebetu Lubnân, Beyrut 1996, s. 525.

⁸ Matlûb, *age*, s. 526.

⁹ el-Askerî, Ebû Hilâl, *Kitâbus-Sinâateyn*, thk. Muhammed Kumayha, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1404/1984, s. 380.

¹⁰ Ebû Hayyân el-Endelusî, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, Dâru'l-fıkr, Beyrut 1413/1982, VIII, 322.

¹¹ en-Nuveyrî *el-leffu ve'n-neşr*'in *el-müretteb* çeşidini bu sanatın tarifi için verir. Ancak *el-müretteb* dışında kalan bazı örnekleri *el-leffu ve'n-neşr*'in şartlarına uymaması sebebiyle *et-tefsîr* içinde anlatır. Bk. en-Nuveyrî, Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, Matbaatu dâri'l-kutubi'l-Misriyye, Kahire 1347/1929, VII, 129.

¹² el-Hafâcî, İbn Sinân, *Sirru'l-fesâha*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1982, s. 191.

*leff*¹⁴ adını tercih etmiştir. Ahmed Matlûb'un da dediği gibi¹⁵ bu sanata terimsel olarak *el-leff* şeklinde ilk ad verenin ez-Zemahşerî olduğu görülmüş ve ondan sonra da “*en-neşr*” eklenmiştir.

ez-Zemahşerî'den sonra da *el-leff ve'n-neşr* şeklinde bu sanatı ifade eden ilk belagatçılardan birisi Fahrüddin er-Râzî (ö. 606/1209) olmuştur.¹⁶ er-Râzî'den sonra gelen Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (ö. 626/1229),¹⁷ ez-Zencânî (ö. 660/1262),¹⁸ Hatîb el-Kazvîni (ö. 739/1338),¹⁹ et-Tıybî (ö. 743), et-Taftazânî (ö. 749),²⁰ es-Suyûtî (ö. 911/1505)²¹ gibi alimler *el-leff ve'n-neşr* terimini kullanmışlar ve böylece belagatçıların çoğu da bu ismi tercih etmişlerdir.²²

İbn Hicce el-Hamevî, Ahmed Matlûb,²³ İsâ Ali el-Âkûb,²⁴ Bedevî Tabâne²⁵ ve es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî²⁶ gibi bazı sonraki dönem âlimlerinin bu sanata “*et-tayyu ve'n-neşr*” adını verdikleri görülmüştür.²⁷ Bu sanat Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere Türk edebiyatında *leff ü neşr* adıyla²⁸ ve bütün çeşitlerine kadar

¹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Neşri Edebi'l-Havze, Kum, ts., I, 228.

¹⁴ ez-Zemahşerî, *age*, III, 429.

¹⁵ Matlûb, *age*, s. 526.

¹⁶ er-Râzî, Fahrüddin, *Nihâyetü'l-icâz fî dirâyeti'l-îcâz*, thk. Bekrî Şeyh Emin, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1985, s. 289.

¹⁷ es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb, *Miftâhu'l-ulûm*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1407/1987, s. 425.

¹⁸ ez-Zencânî, Abdulvehhâb, *Kitâbu mi'yâri'n-nazzâr fî ulûmi'l-eş'âr*, thk. Muhammed Ali el-Hafâcî, Kahire ts., II, 121.

¹⁹ el-Kazvîni, el-Hatîb, *el-İdâh fî ulûmi'l-belâğa*, tahk. Muhammed Abdülmünim Hafâcî, yy., 1980, II, 503, *Mukayyed Telhîs*, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul 1312, s. 141.

²⁰ et-Taftazânî, Saduddîn, *Muhtasaru'l-meânî*, s. 213, *el-Mutavvel ale'telhîs*, yy., ts., s. 389.

²¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ŗulûmi'l-Ķur'an*, Mustafâ Dîb Buga, Dâru İbn Kesîr, Dîmeşk 1993, s. 929.

²² Matlûb, *age*, s. 525.

²³ Matlûb, *age*, s. 525.

²⁴ el-Âkûb, İsâ Ali, *el-Mufasssal fî ulûmi'l-belâğati'l-Arabîyye*, Dâru'l-kalem, Dubâi 1417/1996, s. 578.

²⁵ Tabâne, Bedevî, *Mu'cemu'l-belâğati'l-Arabîyye*, Dâru'l-menâr, Cidde – Dâru İbn Hazm, Beyrut 1418/1987, s. 396.

²⁶ el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî*, Kahraman Yay., İstanbul 1984, s. 377.

²⁷ Durmuş – Saraç, agmd, *DİA*, XXVII, 123.

²⁸ Bilgeçil, M. Kaya, *Edebiyat Bilge ve Teorileri*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s.

Arap belagatındaki şekliyle yer almıştır. Ancak Hasan Aktaş “*leff ü neşir*” le birlikte “*toplama ve yayma*” adını da kullanmıştır.²⁹ Biz de çalışmamızda bu sanatın adını, *el-leff ve'n-neşr* şeklinde Arapça aslına uygun olarak verdik.

B. Belagattaki Yeri

el-Leff ve'n-neşr, belagatta bedî ilminin *muhassenât-ı manevîyye* bölümü sanatları içerisinde yer almıştır.³⁰ M. Kaya Bilgegil ise bu sanata bedî ilminin *Yapıya Bağlı San'atları* bölümünde yer vermiştir.³¹ Zira aşağıda da belirtileceği gibi bu sanat, cümle veya cümleler arasındaki takdim, tehirle ilgili bir durumu göstermektedir. Bu ilmi ilk defa bedî ilminin içerisine alanını es-Sekkâkî olduğunu söyleyebiliriz. Zira o belagat ilmini bölümlere, fasıllara ve bablara ayırarak bu ilme müstakil bir hüviyet kazandırdığı belirtilmiştir.³²

Bu sanata hem nesir ve hem nazımda rastlanmıştır. Birkaç istisna hariç, Arap belagatındaki örneklerin şiirde yer aldığı görülmüş ve aşağıda da daha çok bu tarz örnekler incelenmiştir. Muallim Naci de bu sanatın Türk edebiyatında nesirden ziyade nazımda yer aldığını,³³ ancak nesirde belli bir amaca müstenid olmadıkça *leff-u neşr-i müşevveş*'in caiz görülmediğini belirtmiştir.³⁴ İskender Pala ise, nazımda yer aldığını, divan şiirinde çok

²⁹ Aktaş, Hasan, *Türk Şiirinde Edebî Sanatlar*, Yort Savul Yay., Edirne ts., s. 237.

³⁰ Kazvîni, *Mukayyed Telhîs*, s. 141; Muhammed b. Muhammed el-Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, thk. Muhammed Mustafâ Ramadân Süfiyye, el-Menşeâtü'l-Âmme li'n-neşr ve't-tevzî, Trablus 1392/1983, s. 631; et-Taftazânî, Saduddîn Mes'ud b. Ömer, *Muhtasarü'l-meânî*, yy., ts., s. 213, *el-Mutavvel alâ Telhisi'l-meânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1309, s. 386; et-Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu istilâhâti'l-funûn*, Kahraman Yay., İstanbul 1404/1984, II, 325; Ankaravî, İsmâil, *Miftâhu'l-belâğa ve misbâhu'l-fesâha*, İstanbul 1284, Tasvirü'l-efkâr Matb., s. 131.

³¹ Bilgegil, *age*, s. 276. ez-Zerkeşi ise bu ilmi, *mukabele* sanatı içerisinde değerlendirmiştir. Bk. ez-Zerkeşi, Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Yûsuf Abdurrahman, Dâru'l-marife, Beyrut 1994, III, 506.

³² Müftüoğlu, Nasriddin H. – Çelebi, Rabiha, *Teshîlu'l-belâğa*, İzmir 1996, s. 3

³³ Muallim Naci, *Istilâhât-ı Edebiye*, Şirket-i Mertebîyye, İstanbul 1307, s. 230.

³⁴ Muallim Naci, *age*, s. 232.

kullanıldığını; teşbih ve istiâre gibi sanatlarla birlikte kullanıldığını belirtmiştir.³⁵

el-Leff ve'n-neşr'in daha çok nazım üslubunda yer aldığı anlaşılmıştır. Kur'an ise hem şiirin, hem de düzyazının özelliklerini bir araya getirdiği³⁶ için Kur'an'da hem nazım hem de nesirde yer alan belagat sanatları görülmüştür ki, *el-leff ve'n-neşr* de bunlardan birisi olmuştur.

C. Yapılış Amacı

Bedî ilmi, Kur'an lafızlarının sanatlı ifadelerini; mantıklı, ahenkli tarzlarını ve güzelliklerini ortaya koymaya vasıta olan bir ilimdir. Ele aldığımız *el-leff ve'n-neşr* de bedî fenninin maneviyeye bölümü sanatlarından. Söz konusu sanat da Kur'an'ın anlaşılmasını ve onun lafız güzelliklerini ortaya koymaya yardımcı olur. Ayrıca *el-leff ve'n-neşr*'in manayı etkilemediği, sadece sözün îcâzı yani daha kısa ifade edilmesi amacıyla da yapıldığı belirtilir.³⁷ Dolayısıyla Kur'an'ın îcazını göstermede önemli rol oynadığını belirtebiliriz.

Bu sanatın, şiiri, aleladelikten kurtardığı ve hareket dolu bir beyte dönüştürdüğü; kavramları kuvvetlendirdiği; daha etkili ve belirgin hale getirdiği de dile getirilir.³⁸ Kur'an'daki örnekler göz önüne alındığında *el-leff ve'n-neşr*, onun sıradan kitap olmadığını ortaya koymaya vasıta olduğunu söyleyebiliriz.

D. Terim Anlamı ve Yapma Kuralları

Sözlükte *el-leff* (اللف), “toplamak, dürmek, bükme” anlamına “لف الشيء لفا”³⁹ ve *en-neşr* (النشر) ise “dağıtmak, yaymak” manasındaki “نشر الشيء نشرًا” sözlerinden alınmış masdarlardır.⁴⁰ Bu iki kelime atıf edatı “*vav*”la birleşerek *el-leff ve'n-neşr* şeklinde, bedî ilminde

³⁵ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., İstanbul 1995, s. 344

³⁶ Draz, Abdullah, *Kur'an'a Giriş*, çev. Salih Akdemir, Ankara 2000, s. 82-83; Durmuş, age, s. 175.

³⁷ Süreyyâ, Abdurrahmân, *Mizânu'l-belâğa*, Cerîde-i Askariye Matb., İstanbul 1303, s. 371.

³⁸ Kocakaplan, age, s. 91-92.

³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sader, Beyrut, 1414/1994, IX, 317-318 (لف md.); el-Cevherî, Recâ es-Seyyid, *Kitâbu Tirazu'l-hulle ve şifâu'l-ğulle*, Muessesetu's-sakâfeti'l-câmi'iyye, İskenderiye, ts., s. 493.

⁴⁰ el-Cevherî, age, s. 493; İbn Manzûr, age, V, 208 (نشر md.).

cümle öğelerinin kuruluş ve dizilişiyile ilgili, anlama güzellik katan söz sanatlarından birisi olmuştur. Bu sanatla ilgili olarak birçok tarifler yapılmıştır. Bu çalışmanın hacmini aşacağından konumuzu aydınlatıcı tariflerin dışında diğerlerine yer vermedik.

el-Leff ve'n-neşr'le ilgili ilk bilgileri verdiği kabul edilen el-Mubberred, bu sanatı çok kısa bir şekilde şöyle tarif eder: “*Araplar, iki farklı ifadeyi kapalı zikreder, daha sonra bunlardan hangi ifadenin hangi kelimeye ait olduğu dinleyicinin belirlemesine güvenerek tefsirini yapar.*”⁴¹ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) de el-Mubberred'den çok az değişikliklerle şöyle bir tarif verir: “*İki şeyi -kelimeyi- kapalı zikredersin, daha sonra bunlardan hangi ifadenin hangi kelimeye ait olduğu dinleyicinin belirlemesine güvenerek tefsirini yaparsın.*”⁴² ez-Zencânî⁴³ ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî,⁴⁴ er-Râzî'nin verdiği tarifleri aynı şekilde kabul ederler. Ancak Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (ö. 626/1229) en kapsamlı tariflerden birisini yapar: “*el-Leffu ve'n-neşr, bedî sanatlarındandır. Önce iki şeyi -kelimeyi- zikredersin. Daha sonra her birini diğerini kapsayacak şekilde ve okuyucunun eşleştirmesine güvenerek hangisine ait olduğunu belirlemeksizin ilgili kelimeyi zikredersin.*”⁴⁵ Bundan sonra el-Kazvîni,⁴⁶ el-Bâbertî (ö. 786/1384),⁴⁷ et-Tıybî,⁴⁸ Yahyâ b. Hamza el-Alevî (ö. 749/1348),⁴⁹ Bahauddîn es-Subkî⁵⁰ gibi belagatçılar onun izinden giderek yaptığı tarifleri şerh etmişler ve katkılarda bulunmuşlardır.⁵¹

⁴¹ el-Mubberred, *age*, I, 66, II, 922.

⁴² er-Râzî, *Nihâyetu'l-icâz*, s. 289.

⁴³ ez-Zencânî, *age*, II, 121.

⁴⁴ el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, yy., ts, s. 193

⁴⁵ es-Sekkâkî, *age*, s. 425.

⁴⁶ el-Kazvîni, *el-İdâh*, II, 503, *Telhîs*, s. 141. Ayrıca bk. et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s. 386; Akkâvî, İnâm Fevâl, *el-Mu'cemu'l-mufasssal fî ulûmi'l-belâğa el-bedî el-beyân el-meânî*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1413/1992, s. 634.

⁴⁷ el-Bâbertî, *age*, s. 631.

⁴⁸ et-Tıybî, Şerefuddîn Muhammed, *Kitâbu't-tıbyân fî ilmi'l-meânî ve'l-bedî ve'l-beyân*, thk. Hâdî Atıyye- Matar el-Hilâlî, Âlemu'l-kutub, Beyrut 1407/1387, s. 399.

⁴⁹ el-Alevî, Yahyâ b. Hamza, *Kitâbu't-Tırâz*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1415/1995, s. 564. Ayrıca bk. Akkâvî, *age*, s. 634.

⁵⁰ es-Subkî, eş-Şeyh Bahauddîn, *Kitâbu Arûsu'l-efrâh*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Beyrut 1423/2003, s. 246.

⁵¹ Matlûb, *age*, s. 527.

es-Suyûti ve et-Tehânevî'nin belagatçıların tariflerini derli toplu olarak sundukları görülür.⁵² Biz burada es-Suyûti'nin tarifini vermeyi tercih ettik: “*el-Leff ve'n-neşr, iki veya daha fazla kelimenin, ya her birini tafsilen ya da değişik manaları içine alan bir lafızla icmâlen zikredilmesi; sonra önceden zikredilen kelimelerin her birine eşleşebilecek aynı sayıdaki kelimelerin getirilmesi ve bu kelimelerden her birinin uygun olana eşleştirilmesi de dinleyiciye (okuyucuya) bırakılmasıdır.*”⁵³

Osmanlı döneminde alimler de, bu sanatın tariflerini yapmışlardır. Onlardan birisi olan Abdurrahman Süreyyâ şöyle tarif eder: “*Birkaç lafzı bir araya topladıktan sonra her birinin müteallakının lâ aletta'yîn zikr ve tâ'dâd etmektir.*”⁵⁴ Bu tarifin, yukarıdaki alimlerin tarifi ile yaklaşık olarak aynı olduğu görülür.

Bu tariflere göre, önce iki veya daha fazla unsur *ayrı ayrı* yahut *icmâlen* zikredilir ki, bu *el-leff* kısmını; ardından bunların her biriyle ilgili öğeler getirilir ki, bu da *en-neşr* bölümünü oluşturur.⁵⁵ İlk bölümde yer alan öğelerin ikinci bölümdeki unsurlardan hangisine ait olduğu açıkça belirtilmez; bunları tayin etme işi okuyucuya bırakılır. *en-Neşr* öğeleri, *el-leff* bölümü unsurlarını tamamlayıcı ve açıklayıcı nitelikte olur.⁵⁶ İskender Pala'nın verdiği şu örnek üzerinde gösterebiliriz:

“*Ferazdak, Nizamî ve Fuzulî; Arap, Fars ve Türk edebiyatlarının en usta şairleridir.*”⁵⁷

el-leff kısmı

en-neşr kısmı

Bu cümlede, “*Ferazdak*”, “*Nizamî*” ve “*Fuzulî*” kelimeleri yani üç öğe mufassal (ayrıntılı) olarak zikredildi ki, bu kısma *el-leff* adı

⁵² et-Tehânevî, *age*, II, 325.

⁵³ es-Suyûti, *age*, s. 929.

⁵⁴ Süreyyâ, *age*, s. 371.

⁵⁵ es-Suyûti, *age*, s. 929; Muallim Naci, *age*, s. 230; Ahmed Cevdet Paşa, *Belagat-ı Osmaniye*, Mimar Sinan Üniv. Yay., İstanbul 1987, s. 160; Bilgegil, *age*, s. 290; Tekin, Arslan, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Ötüken Yay., İstanbul 1995, s. 366; Durmuş, İsmail – Saraç M. A. Yekta, “Leff ü Neşr”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 122-123; Aktaş, Hasan, *Türk Şiirinde Edebî Sanatlar*, Yort Savul Yay., Edirne, ts., s. 237; Karataş, Turan, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 293.

⁵⁶ es-Suyûti, *age*, s. 929; Durmuş, İsmail – Saraç, M. A. Yekta, *agmd*, *DİA*, XXVII, 122-123; Bilgegil, *age*, s. 290.

⁵⁷ Pala, *age*, s. 344.

verildi. İkinci *en-neşr* bölümünde, herhangi belirleme olmaksızın “*Ferazdak*”a “*Arap*”; “*Nizamî*”ye “*Fars*” ve “*Fuzulî*”ye uygun olarak da “*Türk*” kelimeleri sırasıyla zikredildi. Bu kelimelerin hangisinin hangisine ait olduğu açıkça belirlenmeyerek okuyucuya bırakıldı. Çünkü genelde edebiyatçılar, *Ferazdak*’ın *Arap*; *Nizamî*’nin *İranlı* ve *Fuzulî*’nin *Türk* şairler olduğunu bilirler. Burada *Arap*, *Fars*, *Türk* ve şairleri lafzî karîne; okuyucunun zihninde mevcut olan bu şahıslar hakkındaki bilgiyi de manevî karine olarak kabul edebiliriz.

İmruu’l-Kays’ın şu şiiri, *el-leff ve’neşr* sanatının güzel bir örneği sayılır:⁵⁸

كَأَنَّ قُلُوبَ الطَّيْرِ رَطْبًا وَيَابَسًا لَدَى وَكْرَهَا الْعُنَابُ وَالْحَشَفُ الْبَالِي

el-leff kısmı

en-neşr kısmı

(Kartalın avlayarak getirdiği yuvasındaki kuşların kalbi taze iken sanki yaş bir misvak ağacı yemişi ve kuru iken sanki kötü bir cins hurma (gibidir).

Bu şiirde “*yaş*” (*رطبًا*) “*kuru*” (*يابسًا*) kelimeleri yani iki öge müc-mel (kapalı) olarak atif harfiyle zikredilmiştir ki, bu *el-leff* bölümünü; “*العُنَابُ* (*yaş bir misvak ağacı yemişi*)” ve “*الْحَشَفُ الْبَالِي* (*kuru kötü bir cins hurma*)” *en-neşr* kısmını meydana getirmiştir. Burada “*رطبًا*” kelimesine uygun olarak “*العُنَابُ* (-*yumuşak- misvak ağacı yemişi*)” ve “*يابسًا* (*kuru*)” kelimesine uygun olarak “*الْحَشَفُ الْبَالِي*” sırasıyla zikredilmiştir. Okuyucunun burada eşleştirmeleri yapabilmesi için şiirin öncesini bilmesi gerekir. Zira şiirin öncesinde kartalın

⁵⁸ el-Muberrred, *age*, II, 922; Matlûb, *age*, s. 525-526. Bu şiir “ألا عم صباحاً...” şeklinde başlayan İmruu’l-Kays’ın kasidesininin 51. beytidir. Bk. *Dîvanu İmrii’l-Kays*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Dâru’l-meârif, Kahire, ts., s. 38. Ayrıca bk. <http://www.toarab.ws/modules.php?name=poet&file=showpoem&pmid=50>, 02/01/2007; Ali en-Necdî Nasîf, “Min Kasasi’l-istitrât fi’ş-şîri’l-Arabî, s. 372,

http://www.taghrib.org/arabic/nashat/esdarat/kotob/arabic/books/resala_talislam/09/36/4-5.htm, 12/10/2007;

http://www.alimbaratur.com/All_Pages/Tawaheen_Stuff/Tawaheen_55.htm, 23/11/2007.

avlanmasından ve avladığı kuşlardan bahsedilir ki,⁵⁹ bunu manevî karîne; “kuşların kalbi” ve benzetmelerde kullanılan “طيا” (yaş) “يابسا” (kuru) kelimeleri de lafzî karîne olarak kabul edebiliriz.

Yukarıda zikredilen tariflerden, örneklerden ve belagatçıların açıklamalarından, bu sanatın kuralları hakkında şunları söyleyebiliriz:

1. Abdülkâhir el-Cürcânî'ye göre, belagat özelliklerinin tamamı cümle gibi yapılarda bulunmaktadır.⁶⁰ Bundan dolayı bu sanat da, sadece cümle olabilecek yapılarda icra edilebilmektedir.

2. İki ayrı öge grubu yer alması sebebiyle, birincisinde tafsilatlı veya mücmel (kapalı) olarak zikredildiği *el-leff* ve birinci kısım öğelerinin tefsir edildiği (açıklandığı) *en-neşr* olmak üzere iki bölümden oluşması gerekir. İkinci bölüm, birinci bölümü tamamlayıcı nitelikte olur.

3. Bu sanatta fiziksel ve matematiksel dizgeler yoluyla,⁶¹ birbirlerine karşılık gelen kelimelerin ikişerden dördere kadar birbirlerine tekabül edebileceği belirtilir.⁶² el-Cevherî de Arap belagatında bu sanatla ilgili ikişer, dörder, altışar, sekizer, onar ve onikişere kadar eşleştirilebilen örnekler olduğunu belirtir.⁶³ Abdulazîz Atik ise, *el-leff ve'n-neşr*'in anlaşılır kolay, haşiv⁶⁴ ve ta'kid⁶⁵ uzak olması gerektiğini; tekabül edenlerin sayısı artırılarak mübalağa ve israf yoluna gidilmesi sebebiyle bazı örneklerin bedî sanatının dışına çıktığını belirtir.⁶⁶

Bu sanatta herhangi bir belirleme olmaksızın eşletişmelerde çok sayıda öğelerin zikredilmesi, okuyucunun zihnine ve bilgisine bırakıldığı için söz konusu öğeleri birbirine

⁵⁹ Bk. *Dîvanu İmrii'l-Kays*, s. 37-38.

⁶⁰ Coşkun, Ahmet, “Kur'an'ı Kerim'in Anlaşılmasında Belağat İlminin Önemi”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III*, İSAV, İstanbul 2002, s. 280.

⁶¹ Aktaş, *age*, s. 237

⁶² Muallim Naci, *age*, s. 232.

⁶³ el-Cevherî, *age*, s. 493-498.

⁶⁴ Edebiyatta cümlede kalabalık ifade eden sözlere *haşiv* denir. Bk. Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, s. 50.

⁶⁵ Meânî ilmine göre, bir sözün kör-düğüm haline getirilerek anlaşılabilir hale gelmesine *ta'kid* denir. Bk. Tahirü'l-Mevlevî, *age*, s. 142.

⁶⁶ Atik, *age*, s. 595.

eşleştirmesini zorlaştıracak ve şiiri kör düğümlü bir bilmeceye dönüştürecektir. Zira şartlar göz önünde tutularak yapılan *el-leff ve'n-neşr*, söze güzellik katan sanatlardan sayılır ve cümleye îcâz vasfı kazandırır.⁶⁷ Kur'an'da geçen *el-leff ve'n-neşr*'de genelde iki öge olduğu görülür ki, aşağıda ayetlerin incelenmesinde örnekler verilecektir. Ancak Duhâ Sûresi'nde 6-11.⁶⁸ ve Kehf Sûresi 79-82.⁶⁹ gibi ayetlerde üç ögenin birbirine eşleştirildiği örnekler de vardır. Burada Kur'an'ın *el-leff ve'n-neşr*'de öğelerle ilgili verdiği sayıyı, belagat için de ideal rakam olarak kabul edebiliriz.

4. *el-Leff ve'neşr* sanatının yapılışında nahiv ilminden de faydalanılmaktadır. Zira birden fazla kavram peş peşe ancak atıf edatı ile zikredilebilmektedir.

5. Bu sanatta birbirlerine tekabül eden kelimelerin tayini dinleyiciye bırakılmaktadır. Dinleyici açık olmayan lafzî karineleri kendisi bulmakta veya önceden bu konu hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir.⁷⁰ Dolayısıyla söz konusu karineler, açıkça bulunmamaktadır. et-Taftazânî bu karînelerin, hem *lafzî* hem de *manevî* olduğunu belirtmektedir.⁷¹

6. Bu sanat cümle yapılarını ilgilendirdiği için aynı cümlede diğer belagat sanatları yer alabilir. İskender Pala da bu sanatın geçtiği cümlelerin teşbih ve istiâre sanatı ile yakından ilgili olduğunu söyler.⁷²

E. Çeşitleri

el-Leff ve'n-neşr, öğelerin açıkça zikredilip zikredilmemesine; sıralanışında düzen ve düzensizliğine göre çeşitlere ayrılmıştır.

⁶⁷ Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123-124.

⁶⁸ es-Suyûtî, *age*, s. 930.

⁶⁹ es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-tefâsîr*, Dersaâdet Yay., ts., II, 202.

⁷⁰ es-Subkî, eş-Şeyh Bahâuddîn, *Kitâbu Arûsu'l-efrâh*, thk. Abfulhamid Hindâvî, Beyrut 1423/2003, s. 246; er-Râzî, *Nihâyetu'l-icâz*, s. 289, dipnot 4; Atîk, Abdulazîz, *İlmu'l-meânî el-beyân el-bedî*, yy., ts., s. 593. *el-Leffu ve'n-neşr* sanatında karîne açıkça zikredilirse *et-taksîm* adını alır. Bk. Müftüoğlu – Çelebi, *age*, s. 108

⁷¹ et-Taftazânî, *Muhtasar*, s. 213.

⁷² Pala, *age*, s. 344.

Bu sanat temelde ikiye ayrılmaktadır: *et-tafsîlî (el-mufassal)*, *el-icmâlî (el-mücmel)*.⁷³ es-Suyûti'nin de belirttiği gibi, *el-eff* bölümündeki unsurlar ayrı ayrı zikredilmişse buna “*el-leff ve'n-neşr et-tafsîlî (el-mufassal)*”, birden çok (müteaddit) cüz veya unsuru kapsayan bir tek lafız halinde gelmişse “*el-leff ve'n-neşr el-icmâlî (el-mücmel)*” adı verilir.⁷⁴ *el-leff ve'n-neşr et-tafsîlî* de ikinci grupta (*en-neşr*'de) yer alan öğelerin birinci grup (*el-leff*) unsurlarının sırasına göre olup olmaması bakımından ikiye ayrılır; sıraya riayet edilmişse “*el-leff ve'n-neşr el-mürettep*”;⁷⁵ unsurlarında sıraya riayet edilmemişse *alâ gayri't-tertîb ve el-leff ve'neşr el-müşevveş* adını alır.⁷⁶ Şimdi bunları açıklayalım.

1. et-Tafsîlî

a. el-Leff ve'n-Neşr el-Mürettep

Bu çeşide *alâ tertîbi'l-leff*, *el-leff ve'n-neşr ale's-sunen* ve *el-leff ve'n-neşr el-mürettep* adları verilmiştir.⁷⁷ Türk edebiyatında da *leff ü neşr-i müretteb*, *düzenli leff ü neşr* isimleriyle yer almıştır.⁷⁸ Bu isimlendirmede de Arap belagatının açıkça etkisi görülmüştür. Yahya Kemal Beyatlı'nın şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

⁷³ el-Kazvîni, *el-İdâh*, II, 503; es-Subkî, *age*, s. 246; el-Cevherî, *age*, s. 493; el-Bâbertî, *age*, s. 631; et-Taftazânî, *Muhtasar*, s. 213; et-Tehânevî, *age*, II, 325. Ayrıca bk. Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123.

⁷⁴ es-Suyûti, *age*, II, 929-930; el-Berkûki, Abdurrahman, *Şerhu't-Telhis fi ulûmi'l-belâğa*, Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, ts., s. 362; et-Taftazânî, *Muhtasar*, s. 213-214, *el-Mutavvel*, s. 386; Atik, *age*, s. 594-596; el-Âküb, *age*, 578-579; Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123.

⁷⁵ el-Cevherî, *age*, s. 493; es-Suyûti, *age*, II, 929; et-Tehânevî, *age*, II, 325; Atik, *age*, s. 594; Akkâvî, *age*, s. 634. Muallim Naci, *age*, s. 231; Cevdet Paşa, *age*, s. 160; Ankaravî, *age*, s. 131; el-Hâşimî, *age*, s. 377; Matlûb, *age*, 527; el-Âküb, *age*, s. 578; el-Aşkar, Muhammed Süleyman, *Mu'cemu ulûmi'l-luğati'l-Arabiyye*, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1422/2001, s. 356; Abbâs, Fadl Hassan, *el-Belâğatu funûnuhâ ve efnânuhâ*, Dârü'l-Kur'an li'n-neşr ve't-tevzî, Amman 1424/2004, s. 297; Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123; Bilgegil, *age*, s. 290; Kocakaplan, *age*, s. 91; Karataş, *age*, s. 293.

⁷⁶ el-Kazvîni, *el-İdâh*, II, 503; et-Taftazânî, *Muhtasar*, s. 214; el-Bâbertî, *age*, s. 631; el-Cevherî, *age*, s. 493; es-Suyûti, *age*, II, 929; et-Tehânevî, *age*, II, 325; Atik, *age*, s. 595-596; Akkâvî, *age*, s. 634; el-Âküb, *age*, s. 579; el-Hâşimî, *age*, s. 378; Abbâs, *age*, s. 297; Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123

⁷⁷ el-Kazvîni, *el-İdâh*, II, 503; es-Subkî, *age*, s. 246; el-Bâbertî, *age*, s. 631; et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s. 386; al-Aşkar, s. 356; Abbas, *age*, s. 297; Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123.

⁷⁸ A. Cevdet Paşa, *age*, s. 160; Muallim Naci, *age*, s. 331; Tâhiru'l-Mevlevî, *age*, 91; Bilgegil, *age*, 290; Kocakaplan, *age*, 92

Şevkî seferle pür-heyecân oldu tuğlar

Bâd-ı zaferle Mısır'a vezân oldu tuğlar

(Sefer coşkunuğu ile heyecanla doldu tuğlar

Zafer rüzgarı ile Mısır'a rüzgar oldu tuğlar)

Bu şiirin birinci mısrasında “*Şevkî seferle*” ve “*pür-heyecân*” *el-leff*; “*Bâd-ı zaferle*” ve “*vezân*” ise *en-neşr* kısmını oluşturmuştur. “*Şevkî sefer*”e karşılık olarak ikinci mısradaki “*Bâd-ı zafer*”; “*pür-heyecân*”a karşılık da “*vezân*” kelimeleri sırasıyla zikredilmiştir.⁷⁹

Arap belagatında *el-Leff ve'n-neşr el-müretteb* çeşidi ile ilgili nazım örnekleri fazlaca yer alırken, nesir örneği çok nadir olarak görülmüştür. İbn Hayyûs'un (ö. 473/1080) şu şiiri, belagat kitaplarının en meşhur örneklerinden birisi olarak kabul edilmiştir:⁸⁰

فَعَلُّ الْمَدَامِ وَلَوْ نُهَا وَمَذَاقُهَا فِي مُقَاتَلَتَيْهِ وَوَجْهَتَيْهِ وَرَبِيقِهِ

Şarabın tesiri, rengi ve lezzeti

Onun (sevgilinin) gözleriyle yanaklarında ve ağzının suyundadır

Bu şiirde üç öge üzerinde sanat icra edilmiştir. Şiirde “*مُقَاتَلَتَيْهِ*” (*gözler*) kelimesi “*فَعَلُّ الْمَدَامِ*” (*şarabın tesiri*)’a; “*وَجْهَتَيْهِ*” (*yanaklar*)’a ise “*لَوْ نُهَا*” (*rengi*)’ya ve “*رَبِيقِهِ*” (*ağzının suyu*)’a da “*مَذَاقُهَا*” (*lezzeti*)’ya olmak üzere atıf harfiyle üç öge sırasıyla eşleşmiştir. Bundan dolayı beytin birinci satırı *el-leffi*, ikinci satırı *en-neşr*i oluşturmuş ve bütün ögeler sırasıyla gelmiştir.⁸¹ Burada belirleme yapılmamış, ancak gözler şarap tesirinin, yanaklar şarap renginin ve ağız suyu da şarap lezzetinin manalarını tamamlamaktadır.⁸² Burada şarabın tesirinin gözlerde görülmesi, renginin yanaklarda belirmesi ve

⁷⁹ Kocakaplan, *age*, s. 92.

⁸⁰ el-Kazvîni, *el-İdâh*, II, 503; el-Abbâsî, *age*, s. 274; Ebû Hayyân, *age*, VIII, 322; el-Bâbertî, *age*, s. 631; el-Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-meânî fî tefsiri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Mihemmed Huseyin el-Arab, Dârul-fıkr, Beyrut 1414/1994, XI, 162; Atik, *age*, s. 594; Tâhiru'l-Mevlevî, *age*, s. 92; Matlûb, *age*, s. 527; el-Âkûb, *age*, s. 578; el-Aşkar, *age*, s. 356.

⁸¹ el-Âkûb, *age*, s. 578.

⁸² Tâhiru'l-Mevlevî, *age*, 92.

lezzetinin ağız suyunda hissedilmesini lafzî karîne ve şarabın bu şekilde tesirinin önceden bilinmesini de manevî karine olarak kabul edilebilmektedir.

b. el-Leff ve'n-Neşr el-Müşevveş

el-Leff ve'neşr el-müşevveş, *alâ gayri't-tertib* adıyla da anılmıştır.⁸³ Türk edebiyatında da *leff u neşr-i müşevveş*, *düzensiz leff ü neşr* ve *gayr-i müretteb leff ü neşr* şeklinde benzer adlandırmalar yapılmıştır.⁸⁴

el-Leff'in bu çeşidinde, ikinci grup öğeler birinci grup öğelerine göre çapraz sıralanır, yani *el-leff*'in ilk unsuruyla ilgili öge neşrin sonunda yer alır, diğer öğeler de buna göre dizilir.⁸⁵ Bu şekildeki *el-leffe makûsu't-tertib* ve tamamen karışık olarak verilmişse *muhtelitu't-tertib* (*muhtelifu't-tertib*) denir.⁸⁶ Yahya Kemal'in şu şiiri de *el-leff*'in *makûsu't-tertib* çeşidine örnek olarak verilir:

*Zil, şal ve gül. Bu bahçede raksın bütün hızı
Şevk akşamında Endülüs üç def'a kırmızı*

“Zil”, “şal” ve “gül”e karşılık “üç defa kırmızı” sözü; “raks”a karşılık “şevk” kelimeleri söylenmiş. Görüldüğü gibi birinci mısradaki sıra takip edilmemiş. Bu sebeple *el-leff ve'n-neşr* düzensizleşmiştir.⁸⁷ İbn Hayyûs'un şu şiiri, Arap belagatında *makûsu't-tertib*'in meşhur örneği olarak kabul edilmiştir:⁸⁸

⁸³ el-Kazvîni, *el-İdâh*, II, 503; et-Taftazânî, *Muhtasar*, s. 214; el-Bâbertî, *age*, s. 631; el-Cevherî, *age*, s. 493; es-Suyûtî, *age*, II, 929; et-Tehânevî, *age*, II, 325; Atik, *age*, s. 595-596; Akkâvî, *age*, s. 634; el-Âkûb, *age*, s. 579; el-Hâşimî, *age*, s. 378; Abbâs, *age*, s. 297; Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123

⁸⁴ A. Cevdet Paşa, *age*, s. 160; Muallim Naci, *age*, s. 231; Tâhiru'l-Mevlevî, *age*, 91; Bilgegil, *age*, 290-291; Kocakaplan, *age*, 92

⁸⁵ et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s. 386; Muallim Naci, *age*, s. 231; Tekin, *age*, s. 366; Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123; Bilgegil, *age*, s. 291; Karataş, *age*, s. 293.

⁸⁶ et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s. 386; et-Tehânevî, *age*, II, 325.

⁸⁷ Kocakaplan, *age*, s. 93.

⁸⁸ el-Kazvîni, *el-İdâh*, II, 504; *Telhis*, s. 141; el-Abbâsi, *age*, s. 273; et-Tıybi, *age*, 400; es-Subkî, *age*, 248; et-Taftazânî, *Muhtasar*, s. 214; *el-Mutavvel*, s.

كَيْفَ أَسْأَلُو وَأَنْتَ حِجْفٌ وَغُصْنٌ وَغَزَالٌ: لِحْطًا وَقَدًّا وَرِدْفًا

Nasil seni unuturum (unutmam), halbuki sen sağrısıyla yuvarlak kum tepesi(gibi)sin, boy posu ile bir dal(gibi)sin ve gözünün güzelliği ile bir ceylan(gibi)sin.

Bu şiirde ilk sırada gelen “لِحْطًا (göz)”a son sıradaki “غَزَالٌ (ceylan)”le; ikinci sıradaki “قَدًّا (boy)”e yine ikinci sıradaki “غُصْنٌ (dal)”la ve son sıradaki “رِدْفًا (sağra)”e ise ilk sırada gelen “حِجْفٌ (yuvarlak kum tepesi)”la eşleştirilmiştir.⁸⁹ Dolayısıyla mısrada sıra takip edilmemiş ve *el-leff ve'neşr el-müşevveş'in makûsu't-tertib'i* gerçekleşmiştir.

Şu cümle de *muhtelitü't-tertib'e* örnek olarak verilmiştir: “هو شمسٌ وأسدٌ وبحرٌ جوداً وهماً وشجاعةً (O cömertlik, parlaklık ve cesaretiyle güneş, arslan ve deniz -gibi-dir.)” Burada karışık olarak “شمسٌ (güneş)” ikinci sıradaki “هَمَاءٌ (parlaklık)”, “أسدٌ (arslan)” üçüncü sıradaki “شجاعةً (cesaret)” ve “بحرٌ (deniz)” ise birinci sıradaki “جوداً (cömertlik)” kelimesine karşılık gelecek şekilde karışık olarak zikredilmiştir.⁹⁰ Daha çok şiirde vezin gereği ortaya çıkan bu son türü kusur olarak görenler de vardır. Çünkü *el-leff ve'neşr* sanatı söz dizimine dahil öğelerin belirli nisbetlerde sıralanışındaki uyuma dayanır.⁹¹ Her ne kadar bu çeşit kusur olarak görülse de, sanat amacıyla yapılması sebebiyle belagat açısından güzellikten uzak görülmesi gerekir.

2. el-İcmâlî

386; Atık, *age*, s. 59; Akkâvî, *age*, s. 634; Matlûb, *age*, s. 527; el-Aşkar, *age*, s. 356. Ebû Hilâl el-Askerî bu şiiri kendisine nispet etmiştir (bk. el-Askerî, *age*, s. 382). Mehmed Zihni Efendi de bu beytin mefhumunu şöyle açıklar: “Ey sevgili! Ben nasıl senden soğuyabilirim ki, gözünün güzelliği, boyunun düzlüğü ve sağrının büyüklüğü gibi sevgi ve arzunun sebepleri sende mü-kemmeldir. Sen sanki bakışta ceylansın, boyda selvi ve sağrıda yuvarlak kum tepesi gibisin.” Bk. Mehmed Zihni Efendi, *el-Kavlü'l-ceyyid fî şerhi't-telhis ve şerhayhi ve hâşiyeti's-seyyid*, İstanbul 1304, s. 432-433.

⁸⁹ el-Berkûkî, *age*, s. 360.

⁹⁰ et-Taftazânî, *Muhtasar*, s. 214; *el-Mutavvel*, s. 386; et-Tehânevî, *age*, II, 325. Ayrıca bk. Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123.

⁹¹ Bilgegil, *age*, s. 291; Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123.

el-leff ve'n- neşr el-İcmâlî'de *el-leff* kısmı iki ve daha fazla unsuru kapsayan bir tek lafız halinde gelir. Ardından bu unsurların her biriyle ilgili olarak *en-neşr* kısmı öğeleri takip eder. Bu kategoride *el-leff* kısmı, mücmel olduğundan *en-neşr* kısmı unsurları için tertip ya da tertipsizlik söz konusu değildir.⁹² *el-Leff*'in bu kısmı ile ilgili örnekler daha çok ayet olduğu için aşağıda incelenmiştir.

II. el-LEFF VE'N-NEŞR GEÇEN BAZI AYETLERİN İNCELENMESİ

Kur'an'da *el-leff ve'n-neşr* sanatının yaklaşık olarak bütün çeşitleri yer almakta; O'nun icâz ve hikmetlerini ortaya koymaya yardımcı olmaktadır. Muhammed Esed de söz konusu (belâgi) özelliğin tercüme edilirken cümle içerisinde gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁹³ Biz de burada *el-leff* sanatı ile ilgili ayetlerde bu hususu yansıtmaya gayret ettik.

Bu kısımda ayetleri, birincisi, teknik olarak *el-leff* sanatı; diğeri ise, bu sanatın tercümelerde dikkate alınıp alınmadığı açısından inceleyeceğiz. Kur'an'da azımsanamayacak sayıda *el-leff* sanatı geçen ayet tespit ettik. Ancak makalenin hacmini aşmaması için her bir çeşitle ilgili bir örnek inceledik. Burada Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hasan Basrî Çantay, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş, Ali Bulaç, Diyanet Vakfı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Suat Yıldırım, Edip Yüksel, Muhammed Esed, Yaşar Nuri Öztürk, Şaban Piriş, Ümit Şimşek'in olmak üzere tanınan onüç meali esas aldık.⁹⁴ Bunlar arasında karşılaştırmalar yaptık. Ancak ge-

⁹² et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, s. 386; es-Suyûtî, *age*, II, 929; et-Tehânevî, *age*, II, 325; Atık, *age*, s. 596; Matlûb, *age*, s. 527; el-Âkûb, *age*, s. 579. Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123; Bilgegil, *age*, s. 292. et-Tıybî bu çeşide “*takdîr*” adını vermiştir. Bu adlandırma, onun verdiği örneklerden anlaşılmalıdır. Bk. et-Tıybî, *age*, s. 401.

⁹³ Esed, *age*, I, XXV. Ayrıca bk. Durmuş, *age*, s. 218, 248-249.

⁹⁴ Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kurân Dili*, Eser Neşr., İstanbul 1979; Çantay, Hasan B., *Kur'an'ı Hakîm Meâl-i Kerîm*, Elif Ofset, İstanbul 1981; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an'ı Kerîm'in Türkçe Meâlî Âlîsi ve Tefsiri*, Bilmen Yay., İstanbul 1985; Ateş, Süleyman, *Kurân-ı Kerîm ve Yüce Meâlî*, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul, ts.; Bulaç, Ali, *Kurân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, Girişim Yay., İstanbul, ts.; Özek, Ali ve diğr., *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993; Altuntaş, Halil – Şahin Muzaffer, *Kur'an-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2001; Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâlî*, Zaman Yay., İstanbul, ts.; Yüksel, Edip, *Mesaj Kuran Çevirisi*, Ozan Yay., İstanbul 2000; Esed, Muhammed, *Kurân*

nelde aynı çeviri yapıldı ise, bunlardan birkaçının ve farklı olanların tercümelerine yer verdik.

A. et-Tafsîlî

1. el-Leff ve'n-Neşr el-Müretteb

Belagatçıların ve edebiyatçıların *el-leff ve'n-neşr*'in en mükemmel örneği olarak kabul ettiği⁹⁵ şu ayet üzerinde bu sanatı inceleyebiliriz:

Kasas: 28/73: وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

”

Bu ayette “الليل (*gece*)” ve “النهار (*gündüz*)” kelimeleri mufassal (ayrıntılı) olarak atıf harfiyle “*el-leff*” kısmı zikredildi. İkinci bölümde herhangi bir belirleme olmaksızın “الليل”e uygun olarak onun sebebini belirten önce “لتسكنوا (*dinlenmeniz*)”; daha sonra da “النهار” kelimesine uygun olarak “لتبتغوا من فضله (*O'nun fazlı kereminden-rızıkınızı- aramanız*)” *en-neşr* kısmı sırasıyla zikredildi. Bundan dolayı *el-leff ve'n-neşr el-müretteb* meydana geldi. Bu kelimelerin hangisinin hangisiyle eşleştiği okuyucuya bırakılmış ve açıkça belirlenmemiştir. Çünkü genelde insanlar gece dinlenir, gündüz de rızık ararlar.⁹⁶ Bu da manevî karine olarak kabul edilebilir. et-Taftazânî bu sanatın şartlarında olan “*belirleme olmaması*”nın, ayette “فيه”deki zamir olduğunu belirtir. Zira bu zamirin gece ve gündüz her iki kelimeye dönebilme ihtimali vardır.⁹⁷

Mesajı, İşaret Yay., İstanbul 1996; Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Yeni Boyut, İstanbul 1993; Piriş, Şaban, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Anlamı*, yy., 2003.

⁹⁵ el-Askerî, *age*, s. 380; er-Râzî, *Nihâyetu'l-icâz*, s. 289.

⁹⁶ es-Sekkâkî, *age*, s. 425; et-Tıybi, *age*, s. 399; el-Bâbertî, *age*, s. 631; et-Taftazânî, *Muhtasar*, s. 213; es-Suyûtî, *age*, s. 929-930; es-Sabûnî, *age*, II, 449; Atik, *age*, s. 594; el-Âküb, *age*, s. 578; el-Aşkar, *age*, s. 356; Abbâs, *age*, s. 297. Ayrıca bk. Durmuş – Saraç, *agmd, DİA*, XXVII, 123.

⁹⁷ et-Taftazânî, *Muhtasar*, s. 214.

Kur'an tercümelerini incelediğimizde *el-leff ve'n-neşr* sanatının bu çevirilerde de gösterildiğini görürüz. Meselâ, Elmalılı M. Hacmi Yazır bu ayeti “*Rahmetinden o sizin için hem geceyi hem gündüzü yaptı ki hem içinde dinlenesiniz hem çalışıp fazlından istiyesiniz de şükredesiniz*”⁹⁸ şeklinde çevirmiştir. Yaşar Nuri Öztürk “*Rahmetinin bir eseri olarak geceyi ve gündüzü sizin için oluşturdu ki, onda sükûnet bulasınız, O'nun lütfundan bir şeyler dileyesiniz ve şükredebilesiniz*”⁹⁹ ve Ali Bulaç “*Kendi rahmetinden olmak üzere O, sizin için, dinlenmeniz ve O'nun fazlından (geçiminizi) aramanız için geceyi ve gündüzü var etti. Umulur ki şükredesiniz.*”¹⁰⁰ şeklinde bu sanatı dikkate alarak tercümeler yapmışlardır. Bu tercümelerde de *el-leff ve'n-neşr* sanatı gösterilerek yapılmış; “*gece*” “*dinlenmek*”e ve “*gündüz*” de “*fazlında isteme (geçim aramayla)*” eşleştirilmiştir.

Bu ayetin *el-leff ve'n-neşr* sanatı yapılmadan takdiri şöyledir: “*ومن رحمته جعل لكم الليل لتسكنوا فيه والنهار لتبتغوا من فضله ولعلكم تشكرون*” Kur'an tercümelerinde bu takdir göz önünde bulundurulduğunda *el-leff ve'n-neşr* sanatı olmayacak, açık sade bir tercüme yapılmış olacaktır. Meselâ, Hasan Basri Çantay şöyle çevirmiştir: “*Onun rahmeti (cümlesi)ndendir ki O, sizin fâideniz için, içinde sukûn ve istirahat etmeniz için geceyi ve fazlu kereminden (rızkınızı) aramanız için gündüzü yaratmıştır. Tâki şükr edesiniz.*”¹⁰¹ Yine aynı şekilde Muhammed Esed de şöyle anlamıştır: “*Çünkü rahmetinden sizin için geceyi ve gündüzü O yarattı ki birinde dinlenesiniz diğerinde de O'nun cömertliğinden (nasibinizi) arayasınız da belki böylece şükredesiniz*”¹⁰² Diğer meallerde de benzer tercümeler yapılmıştır.¹⁰³

el-Leff ve en-neşr sanatını uygulayarak veya uygulamadan iki şekilde tercüme yapıldığı görülmektedir. Burada önemli olan, Kur'an'ın mesajının iletilmesi ve ayetteki hükmün illetinin anlaşılmasıdır. ez-Zemahşeri ve Ebû Hayyân'a göre gece ve gündüzün her birinin yaratılış illeti tespit edilmektedir: Gece dinlenmek;

⁹⁸ Elmalılı, *age*, V, 3752.

⁹⁹ Öztürk, *Meal*, s. 359.

¹⁰⁰ Bulaç, *Meal*, s. 394.

¹⁰¹ Çantay, *Meal*, II, 701.

¹⁰² Esed, *Meal*, II, 798.

¹⁰³ Bk. Özek, Ali ve diğr., *Meal*, s. 393; Altuntaş, Halil – Şahin Muzaffer, *Meal*, 393; Yüksel, *Meal*, s. 335; Yıldırım, *Meal*, s. 393; Ateş, *Meal*, s. 393;

gündüz Allah'ın verdiği rızık aramak ve bunlara karşı şükretmek.¹⁰⁴

Yukarıda geçen ayetle anlam benzerliği görülen “ومن آیاته منامکم”¹⁰⁵ ayetini de incelemek yerinde olacaktır. ez-Zemahşerî bu ayette farklı bir *el-leff* sanatı örneği olduğunu söyler. Bu ayette ikişer öge birbirlerine atıf edatı “vav”la eşleştirilir. Ona göre, *el-leff* sanatının olduğunu “اللیل (gece)”nin “منامکم (uyumanız)”a ve “والنهار (gündüz)” de “وابتغواکم (rızkı aramanız)” kelimelerine ne sıra gözetilerek ne çapraz olarak,¹⁰⁶ geldiğini; böylece ayetin takdiri “ومن آیاته منامکم وابتغواکم من فضله باللیل والنهار” şeklinde olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷ Bu ayette *el-leff ve en-neşr* bölümleri karışık olarak zikredilmiştir. Biz bu ayeti *muhtelitu't-tertîb'e* örnek olarak kabul edebiliriz.

Bu durumda ayetin daha anlaşılır hale gelmesi için “ومن آیاته”¹⁰⁸ takdirine göre şu şekilde tercüme edilebilir: “Gece ve gündüzde uyumanız ve lütfundan rızık aramanız, O'nun varlığının delillerindedir. Bunlara kulak veren topluluk için ibretler vardır.” Bu çeviri *el-leff ve neşr el-müretteb* çeşidine göre yapılmıştır. Belagat sanatına uygun olan bu tercüme isabetli kabul edilebilir. Ancak ayetin sade ve yalın çevirileri de yapılmıştır. Bu şekilde çeviri şu iki mealde görülmüştür: 1. Diyanet İşleri: “Geceleyin uyumanız, gündüz de lütfundan rızık aramanız O'nun varlığının belgelerindedir. Bunlara kulak veren millet için dersler vardır.”¹⁰⁸ 2. Şaban Piriş: “Gece uyumanız, gündüz de onun nimetlerini aramanız da onun işaretlerindedir. Bunda da kulak veren bir toplum için işaretler vardır”.¹⁰⁹ Bu tercüme daha sade ve yalındır. Ancak ayetin iki çevirisi de ortak mesaj verir. Zira Allah

¹⁰⁴ ez-Zemahşerî, *age*, III, 429; Ebû Hayyân, *age*, VIII, 322

¹⁰⁵ Rûm, 30/23.

¹⁰⁶ Çapraz olarak gelse et-Tıybî'nin dediği gibi *ğayr-i müretteb* yani *el-müşeveş'e* örnek olabilecekti (bk. et-Tıybî, *age*, III, 400). Bundan dolayı et-Tıybî'nin bu görüşünü kabul etme imkanı yoktur.

¹⁰⁷ ez-Zemahşerî, *age*, III, 473.

¹⁰⁸ Altuntaş, Halil – Şahin Muzaffer, *Meal*, s. 393.

¹⁰⁹ Piriş, *Meal*, s. 199.

geceyi dinlenmek ve gündüzü çalışmak için yaratmıştır. Yukarıda geçen ayet (Kasas, 28/73) de bu görüşü destekler.¹¹⁰

ez-Zemahşeri'ye göre, ayeti zahirine göre yani lafza bağlı olarak da anlamak mümkündür. Zira bir kişinin gece gündüz uyuması da çalışması da caizdir. İnsan zaman zaman beden ve ruh açısından dinlenebilmesi için gece ve gündüz uyumaya ihtiyaç duyabilir. Ayrıca gece çalışanlar için de aynı durum geçerlidir.¹¹¹ ez-Zemahşeri'nin bu görüşü, genel olarak meallerdeki çevirilerde dikkate alındığını gördük. Bu şekilde çeviriye Elmalılı Hamdi Yazır'ın mealini örnek olarak verebiliriz: “*Yine O'nun âyetlerindedir; gecede ve gündüzde uyumanız ve fazlından nasib aramanız. Şüphesiz ki bunda eşitecek bir kavim için ayetler var.*”¹¹² Suat Yıldırım da benzer şekilde şöyle çevirmiştir: “*O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Geceleyin veya gündüzün uyumanız ve O'nun geniş lütfundan geçim vesileleri aramanızdır. Elbette bunda işiten kimseler için ibretler vardır.*”¹¹³

2. el-Leff ve'n-Neşr el-Müşevveş

Bakara 2/214 *...وَزُورُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ*

Müfessirler bu ayetin anlaşılmasıyla ilgili farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler arasında *el-leff ve'n-neşr el-müşevveş* sanatını da dikkate alan, özellikle belagatçıların anlayışı da bulunmaktadır. Bu görüşler şöyledir:

1. Bazı müfessirler, geçmiş milletlerden bir peygamber ve inananların veya Hz. Peygamber ve sahabesinin Hendek Savaşı'nda başlarına gelen sıkıntılardan dolayı ayeti¹¹⁴ *حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ* (...Hz. Peygamber ve beraberindeki müminler: Allah'ın

¹¹⁰ Bu görüşü, *el-leff ve'neşr el-müşevveş*'e örnek olarak verilen şu ayet de göstermektedir: “*فَمَحُونَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مَبْصُرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ*” (İsra, 15/12). el-Hâşimî, el-Âküb, Tabâne gibi alimler, bu ayette *el-leff ve'neşr el-müşevveş* sanatı olduğu; “الليل (gece)” kelimesi “ولتعلّموا عدد السنين”e ve “النهار” ise “لتبتغوا” *لتبتغوا*’ya çapraz olarak yani gece yılların sayısını bilmeye ve gündüz de geçinmek için rızık aramayla eşleştğini ifade etmektedirler. Bk. el-Hâşimî, *age*, s. 377; Âküb, *age*, 580; Tabâne, *age*, s. 397.

¹¹¹ ez-Zemahşeri, *age*, III, 473; el-Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd, *Envaru't-tenzil ve esraru't-te'vil*, Dersaadet, İstanbul, ts. II, 218-219; et-Tehânevî, *age*, II, 325-326.

¹¹² Elmalılı, *age*, VI, 3810.

¹¹³ Yıldırım, *Meal*, s. 405.

yardımı ne zaman! Dediler. Biliniz ki Allah'ın yardımı yakındır)" şeklinde anlarlar;¹¹⁴ onlara yardımın yakın olduğunu ve Allah tarafından kendilerine "أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ" (Biliniz ki, Allah'ın yardımı yakındır)" söylenmiş olabileceğini belirtirler.¹¹⁵

2. er-Râzî'nin aktardığı bir yoruma göre, soruyu soranlar ve cevap verenler, inananların kendileridir. Zira onlar Allah'ın yardımının geleceğine kesin gözüyle bakarlar.¹¹⁶ Bu durumda ayetin meali: "Hz. Peygamber ve beraberindeki müminler: Allah'ın yardımı ne zaman! Dediler (ve yardımın kesin olarak geleceğine inançlarından dolayı): Biliniz ki Allah'ın yardımı yakındır, (diye cevap verdiler)."

3. er-Râzî, ez-Zerkeşî, et-Taftazânî ve es-Suyûtî gibi alimler, bu ayette *makûsu't-tertib* şeklinde *el-leff* sanatı olduğu görüşündedirler. Bu durumda inananlar yardım istemekte, peygamber de yardımın yakında geleceğini belirtmektedir. Onların görüşüne göre *el-leff ve'n-neşr*'in teknik olarak izahı şöyledir: Bu ayette *el-leff ve'n-neşr el-müşevveş*'in *makûsu't-tertib*'ine örnek olmak üzere "الرَّسُولُ" yani peygamber ve onun "أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ" (Dikkat edin ki, Allah'ın yardımı yakındır" sözü; "وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ" yani müminler ve onların "مَتَى نَصْرُ اللَّهِ" (Allah'ın yardımı ne zaman?) şeklindeki sorusu çapraz şekilde sıralanmıştır.¹¹⁷ Bu durumda yardım isteyenler inananlar, bu yardımın yakın olduğunu söyleyen ise peygamber olmuştur. Açıkça hangi tarafın hangi sözü söylediği açıkça belirlenmemiştir. Böylece *makûsu't-tertib* gerçekleşmiş ve ayetin anlamı şöyle olmuştur: "... nihayet onunla (peygamberle) birlikte olan inananlar, Allah'ın yardımı ne zaman! dediler (sordular. Peygamber de) Biliniz ki, Allah'ın yardımı yakındır, dedi (cevap verdi.)" Ayetin bu şekilde anlaşılması peygamberlik makamı açısından önemlidir.

¹¹⁴ Türkçe meallerde de genel olarak ayet, bu şekilde çevrilmiştir. Bk. Özek ve diğr., *Meal*, s. 32; Altuntaş, Halil – Şahin Muzaffer, *Meal*, s. 32; Esed, *Meal*, I, 61.

¹¹⁵ ez-Zemahşerî, *age*, I, 256-257; er-Râzî, Fahrüddin, *et-Tefsîru'l-kebir*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1411/1990, VI, 18-20; el-Beydâvî, *age*, I, 116; El-mahlî, *age*, II, 751-753.

¹¹⁶ er-Râzî, *Tefsîr*, VI, 20; Karaman, Hayreddin ve diğr., *Kur'an Yolu Türkçe ve Meâl Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2006, I, 334.

¹¹⁷ er-Râzî, *Tefsîr*, VI, 19; es-Suyûtî, *age*, II, 930; es-Zerkeşî *age*, III, 507; es-Subkî, *age*, 248. Ayrıca bk. Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123.

Zira peygamberlik makamı zafiyet görüntüsü veren sarsılmaktan münezzehtir.¹¹⁸ Dolayısıyla bu durumda, peygamberin “Allah’ın yardımı ne zaman!” sorusunu söylemesi mümkün görülmemektedir. Böylece *el-leff* sanatı bu ayette, peygamberin şanına uygun olmayan bir durumdan uzaklaştırmak için yapılmış olabileceğini ve söz konusu sanatın ayetin mealini çevirmede önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

B. el-İcmâlî

Bakara: 2/111 “وقالوا لن يدخل الجنة إلا من كان هوداً أو نصارى”¹¹⁹

Bu ayetteki *en-neşr* kısmı, “قالوا”deki çoğul zamir (cemi vâv’ı: onlar) “هوداً (Yahudiler)” ve “نصارى (Hıristiyanlar)”¹²⁰ olmak üzere (ehl-i kitap) icmâlî olarak iki unsuru kapsar. Bu sanat sayesinde her iki din mensubunun ayrı ayrı olan iddiaları birleştirilerek ve “و” atıf edatı da kullanılarak ihtisar (icâz) sağlanmıştır. Burada *el-leff* sanatı iki öge ile yapılmıştır. Hangi grubun bu sözü söylediği ise açıkça belirtilmemiştir. Ancak okuyucunun zihninde her iki grubun birbirlerini “Yahudiler: Hıristiyanlar doğru yolda değillerdir, dediler. Hıristiyanlar: Yahudiler, doğru yolda değillerdir, dediler.”¹²¹ şeklinde dalâletle suçlaması hakkında daha önce bilgisi bulunmaktadır ki, bunu manevî karîne olarak kabul edebiliriz. Ayetin hazıfatsız olarak açılımı şu şekilde gösterilmiştir: “قالت اليهود لن يدخل الجنة إلا من كان هوداً أو نصارى لن يدخل الجنة إلا من كان نصارى”¹²²

Kur’an tercümelerinde *el-leff ve’n-neşr* sanatının bu çevirilerde de gösterildiğini görürüz. Örnek olarak iki meali verelim: Ömer Nasuhi Bilmen: “*Ve dediler ki, cennete Yahudi veya Nasranî*

¹¹⁸ el-Âlûsî, *age*, II, 158.

¹¹⁹ Benzer şekilde “وقالوا كونوا هوداً أو نصارى” (Bakara, 2/135) ayeti de *el-leff*’in *el-icmâlî* kısmına örnek olarak verilir (bk. es-Subkî *age*, s. 249; el-Beydâvî, *age*, I, 82). Bakara: 2/111’deki açıklamalar, bu ayet için de yapıldığı için burada yer vermedik.

¹²⁰ et-Tehânevî, *age*, II, 325.

¹²¹ Bakara, 2/113.

¹²² Zemahşerî, *age*, I, 177; el-Kazvîni, *el-İdâh*, II, 504, *Mukayyed Telhis*, s. 141; Taftazânî, *Muhtasar*, s. 214, *el-Mutavvel*, s. 386-387; Ebû Mûsâ, *age*, s. 580; es-Subkî *age*, s. 249; Beydâvî, *age*, I, 82; es-Suyûtî, *age*, II, 929; el-Âlûsî, *age*, I, 565; el-Kâsımî, *Tefsîru’l-Kâsımî mehâsinu’t-te’vîl*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire 1336/1918, I, 323; Akkâvî, *age*, s. 634. Ayrıca bk. Durmuş – Saraç, *agmd*, *DİA*, XXVII, 123.

olanlardan başkası elbette giremeyecektir.”¹²³ Ali Bulaç: “Dediler ki: Yahudi veya Hıristiyan olmadıkça, kimse kesin olarak cennete giremez.”¹²⁴ Bu tercümelerde Arapçasında olduğu gibi “قالوا (dediler)” fiili mücmel (kapalı) olarak çevrilmiş; bu sözü kimin söylediği belirlenmemiş ve hangi grubun hangisine eşleştiği okuyucuya bırakılmıştır.

Söz konusu ayetin *el-leff ve'n-neşr* yapılmadan yalın ve sade tercümeleri yapılmış; hazifler de gösterilmiştir. Hasan B. Çantay bu şekilde çevirmiştir: “(Yahudiler ve Hıristiyanlar) dediler ki: Yahudî ve Nasrani (Hıristiyan) olanlardan başkası asla cennete giremeyecek...”¹²⁵ Yine Diyanet Vakfı *Meal*'inde bu iki grup *Ehl-i Kitab* olarak çevrilerek yalın bir tercüme yapılmıştır: “(Ehl-i kitap:) Yahudiler yahut Hıristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek, dediler...”¹²⁶

Kur'an'da *el-leff ve'n-neşr* ve çeşitlerinin açıkça geçtiği görülmektedir. Ayrıca bu sanatla Kur'an'da icâz yapıldığı ve bunun da ayetlerin takdirlerinden (açılımlarında) ortaya çıktığı; aynı zamanda Allah'ın varlıkları yaratma illetini ortaya koymaya da yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an ayetlerinde *el-leff* sanatındaki öğelerin sayısı ile ilgili ideal olabilecek örneklerin yer alması, Kur'an'ın bu sanatın kurallarının belirlenmesinde önemli rol oynadığını da göstermektedir. Bu ayetlerin meallerdeki çevirilerinde, söz konusu sanatı dikkate alanlar olduğu gibi olmayanlarda görülmektedir. Sonuçta bu sanat, Kur'an'ın anlaşılmasına bir zenginlik katmakta ve onun icâzını ortaya koymaya yardımcı olmaktadır.

SONUÇ

el-Leff ve'n-neşr'in Arap belagati bedî kısmı maneviye bölümü sanatlarından birisi olduğu görülmüştür. Bu sanat, terimleşmesi, amacı ve kuralları açısından müstakil bir bölüm haline gelinceye kadar uzun bir dönem geçirmiştir. Bu konuda el-

¹²³ Bilmen, *age*, I, 107.

¹²⁴ Bulaç, *Meal*, s. 17.

¹²⁵ Çantay, Hasan B., *Kur'an'ı Hakîm Meâl-i Kerîm*, Elif Ofset, İstanbul 1981, I, 35.

¹²⁶ Özek ve diğr., *Meal*, s. 16.

Mubberred, Ebû Hilâl el-Askerî, ez-Zemahşerî ve es-Sekkâkî gibi alimlerin önemli katkıları olmuştur.

Kısaca, *el-leff ve'n-neşr* sanatında, önce zikredilenler, *el-leffi*; sonra zikredilenler de *en-neşr'i* oluşturmuşlardır. Bu kelimelerin hangisinin hangisine ait olduğu açıkça belirtilmemiş, dinleyiciye (okuyucuya) bırakılmıştır. Böylece *el-leff ve'n-neşr* sanatı meydana geldiği görülmüştür. Bu sanatın çeşitlere ayrılmasında, kelimelerin sırasıyla belirtilmesi ve bunların önce-sonra gelmeleri en başta gelen etken olmuştur. Bundan dolayı önce *et-tafsîli* ve *el-icmâlî*; daha sonra *et-tafsîli* de *el-müretteb* ve *el-müşevveş* (*makûsu't-tertib*, *muhtelifu't-tertib*) olmak üzere kısımlara ayrılmıştır.

Bu sanatın Kur'an'ın icâzını, lafzının güzelliklerini vb. ortaya koymada önemli rol üstlendiği ve O'nda bu sanatın tüm çeşitlerinin yer aldığı görülmüştür. Bundan dolayı bu sanatın içerisinde yer aldığı ayetin mesajının muhataplara iletilmesi, özellikle de çevirilerde gösterilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Yukarıda incelenen meallerde *el-leff ve'n-neşr* sanatını uygulamalı gösteren çeviriler olduğu gibi sade yalın ve bu sanatı dikkate almayan tercüme de yapılmıştır. Bu çevirilerin Kur'an'ın icâzını ifade etmede eksik kaldığı anlaşılmıştır. Neticede, *el-leff ve'n-neşr* gibi belagat sanat ve üsluplarını yeterince bilmenin önemi anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abbâs, Fadl Hassan, *el-Belâġatu funûnuhâ ve efnânuhâ*, Dâru'l-Kur'an li'n-neşr ve't-tevzî, Amman 1424/2004.
- el-Abbâsî, Abdurrahman b. Ahmed, *Meâhidu't-tansîs alâ şevâhidi't-telhîs*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, Âlemu'l-kutub, Beyrut 1368/1947.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Belagat-Osmaniye*, Mimar Sinan Üniv. Yay., İstanbul 1987.
- Akdemir, Hikmet, "Belâġat İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", *HÜİFD*, Şanlıurfa 1996, sy. 2, s. 154-168.
- Akkâvî, İnâm Fevâl, *el-Mu'cemu'l-mufassal fî ulûmi'l-belâġa el-bedî el-beyân el-meânî*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyyei Beyru 1413/1992.
- el-Âküb İsâ Ali, *el-Mufassal fî ulûmi'l-belâġati'l-Arabiyye*, Dâru'l-ilm ve'n-neşr ve't-tevzî, Dubâi 1417/1996.
- el-Alevî, Yahyâ b. Hamza, *Kitâbu't-Tirâz*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1415/1995.
- el-Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-meânî fî tefsiri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Mihemmed Huseyin el-Arab, Dâru'l-fikr, Beyrut 1414/1994.
- Aktaş, Hasan, *Türk Şiirinde Edebî Sanatlar*, Yort Savul Yay., Edirne ts.
- Altuntaş, Halil – Şahin Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, DİB Yay., Ankara 2001.
- Ankaravî, İsmâil, *Miftâhu'l-belâġa ve misbâhu'l-fesâha*, İstanbul 1284, Tasviru'l-efkâr Matb.
- Ateş, Süleyman, *Kurân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul, ts.
- Atîk, Abdulazîz, *İlmu'l-meânî el-beyân el-bedî*, yy., ts.
- el-Askerî, Ebû Hilâl, *Kitâbus-sinâateyn*, thk. Muhammed Kumayha, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1404/1984.
- el-Bâbertî, Muhammed b. Muhammed, *Şerhu't-Telhîs*, thk. Muhammed Mustafâ Ramadân Sûfiyye, el-Menşeâtu'l-Âmme li'n-neşr ve't-tevzî, Trablus 1392/1983.
- el-Berkûkî, Abdurrahman, *Şerhu't-Telhîs fî ulûmi'l-belâġa*, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- el-Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd, *Envaru't-tenzîl ve esraru't-te'vîl*, Dersââdet, İstanbul, ts.
- Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilge ve Terileri*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an'ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay., İstanbul 1985.
- Bulaç, Ali, *Kurân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, Girişim Yay., İstanbul, ts.

- Çağmar, M. Edip, "Belağat İlminde İzafilik", *DÜİFD*, Diyarbakır 2003, c. V, sy. 2, s. 39-62.
- el-Cevherî, Recâ es-Seyyid, *Kitâbu Tirazu'l-hulle ve şifâu'l-ğulle*, Muessesetu's-sakâfeti'l-câmiyye, İskenderiye, ts.
- Çantay, Hasan B., *Kur'an'ı Hakîm Meâl-i Kerîm*, Elif Ofset, İstanbul 1981.
- Coşkun, Ahmet, "Kur'an'ı Kerim'in Anlaşılmasında Belağat İlminin Önemi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III*, İSAV, İstanbul 2002, s. 269-288.
- Dîvanu İmrî'l-Kays*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-meârif, Kahire, ts.
- Durmuş, İsmail – Saraç M. A. Yekta, "Leff ü Neşr", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 122-124.
- Ebû Mûsâ, Muhammed Muhammed, *el-Belâğatu'l-Kurâniyye fî tefsîri'z-Zemahşeri ve eseruhâ fi'd-dirâsâti'l-belâğîyye*, Mektebe vehbe, Kahire 1408/1988.
- Ebû Hayyân el-Endelusi, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1413/1982.
- Esed, Muhammed, *Kurân Mesajı*, İşaret Yay., İstanbul 1996.
- Durmuş, Zülfikar, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleleri – "Azîz Kur'an" ve "İnsanlığa Son Çağrı" Örneği*, Rağbet Yay., İstanbul 2007.
- el-Endelusi, Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1413/1982.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşr., İstanbul 1979.
- el-Hafâcî, İbn Sinân, *Sirru'l-fesâha*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1982.
- el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî*, Kahraman Yay., İstanbul 1984.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sader, Beyrut, 1414/1994.
- Karaman, Hayreddin ve diğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2006.
- el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî mehâsinu't-te'vil*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Kahire 1336/1918.
- el-Kazvîni, Hatîb, *el-İzâh fî ulûmi'l-belâğa* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1400/1980.
- _____, *Mukayyed Telhîs*, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul 1312.
- Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, MEB, İstanbul 1992.
- Naci, Muallim, *Istîlâhât-ı Edebiye*, Şirket-i mertebîyye, İstanbul 1307.
- Matlûb, Ahmed, *Mu'cemu mustalahâti'l-belâğîyye*, Mektebetu Lubnân, Beyrut 1996.
- el-Mubberred, *el-Kâmil*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1413/1993.
- Mehmed Zihni Efendi, *el-Kavlü'l-ceyyid fî şerhi't-telhîs ve şerhayhi ve hâşiyeti's-seyyid*, İstanbul 1304.
- Müftüoğlu, Nasrullah, "Bedî", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 320-323.

- Müftüoğlu, Nasruddin H. – Çelebi, Rabiha *Teshîlu'l-belâğa*, Anadolu Matb., İzmir 1996.
- en-Nuveyrî, Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*, Matba'atu dâri'l-kutubi'l-Misriyye, Kahire 1347/1929.
- Özek, Ali ve diğr., *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an-ı Kerîm Meali*, Yani Boyut, İstanbul 1993.
- Piriş, Şaban, *Kur'an'ı Kerîm'in Türkçe Anlamı*, yy., 2003.
- er-Râzî, Fahrüddin, *Nihâyetu'l-icâz fî dirâyeti'l-i'câz*, thk. Bekri Şeyh Emin, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1985.
- _____, *et-Tefsîru'l-kebir*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1411/1990.
- es-Sâbüni, Muhammed Ali, *Safvetu't-tefâsîr*, Dersaâdet Yay., ts.
- es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb, *Miftâhu'l-ulûm*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1407/1987.
- es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ŗulûmi'l-Kur'an*, Mustafâ Dîb Buga, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk 1993.
- Süreyyâ, Abdurrahmân, *Mizânu'l-belâğa*, Ceride-i Askariye Matb., İstanbul 1303.
- Tabâne, Bedevî, Mu'cemu'l-belâğati'l-Arabiyye, Dâru'l-menâr, Cidde – Dâru İbn Hazm, Beyrut 1418/1987.
- et-Taftazânî, Saduddîn Mes'ud b. Ŗmer, *Muhtasaru'l-meânî*, yy., ts.
- _____, *el-Mutavvel, alâ Telhisi'l-meânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1309.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu istilâhâti'l-funûn*, Kahraman Yay., İstanbul 1404/1984.
- Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.
- et-Tıybî, Şerefüddîn Muhammed, *Kitâbu't-tibyân fî ilmi'l-meânî ve'l-bedî ve'l-beyân*, thk. Hâdî Atiyye- Matar el-Hilâlî, Âlemu'l-kutub, Beyrut 1407/1387.
- Tekin, Arslan, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Ötüken Yay., İstanbul 1995.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Zaman Yay., İstanbul, ts.
- Yüksel, Edip, *Mesaj Kuran Çevirisi*, Ozan Yay., İstanbul 2000.
- ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Neşri Edebi'l-Havze, Kum, ts.
- ez-Zerkeşî, Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*, thk. Yûsuf Abdurrahman, Dâru'l-marife, Beyrut 1994.